

**VELAMSUND
KVARVARANDE TRÄD
AUTENTISKA RESTER I PARKEN**

Klaus Stritzke

Sven A Hermelin AB

På anmodan av tekniska kontoret / Åsa Wilke, Nacka kommun, besökte jag Velamsund och parken till den gamla herrgården föratt göra en bedömning av det kvarvarande trädbeståndet ur parkhistorisk och naturskyddets synvinkel.

Landskapsbilden

Det krävs ingen fantasi för att förstå valet av platsen för en bosättning. De naturliga förutsättningarna för skönhetsupplevelser på platsen är extremt uttrycksfulla och kontrastrika.

Sundet inramas mot öster av ett högt berg med stup slipat av isen, glest bevuxet med uttrycksfulla tallar.

Berget kontrasteras i väster av bördiga sluttningar med ett artrikt lövträdsbestånd. Ovanliga blad- och barrfärger påvisar parkkaraktären.

Mot söder sluts sundet av en låglänt dalgång i vilken ekonomibyggnader är placerade.

Huvudbyggnaden stod högt uppe i den västra lövträdsklädda sluttningen. Därifrån hade man utsikt över sundet, mot berget i öster, över dalgången som närmast byggnaden hade anlagts som fruktträdgård och över vinberget, sydost om huset, där en sluttande grusavlagring i en bergficka hade terrasserats och planterats med vinstockar.

Detta enastående kulturhistoriska dokument låg tills för några år sedan dolt under ett eroderat jordlager och hade delvis skövlats för att skapa plats för båtupplägning. Den större delen av vinberget finns kvar och är efter framgrävning av terrasserna åter uppodlat.

Vinbergets betydelse i landskapsbilden är idag svår att föreställa sig. Det nyttjade den naturliga terrängformen och syntes med säkerhet från herrgårdsbyggnaden och delvis också från sundet. Denna bild har genom schaktning för båtupplägningen förändrats avsevärt.

Parkens struktur

Av den nedbrunna herrgårdsbyggnaden kvarstår bara en gräsbeväxt kulle. Anläggningens ursprungliga olika strukturer i anslutning till den forna byggnaden är däremot till viss del bevarade, om än till stor del överväxta.

Tydligast är kvarvarande murar, synliga vägar och vegetation, och då i synnerhet träden.

I regelbundna anläggningar planterades dessa, liksom häckar, huvudsakligen som rumsbildande element kring strama geometriska rum och var i regel ensartade.

I landskapsparken valdes en mångfald av träd- och buskarter som blev delar av föränderliga, flytande rum. Men även för lanthushållets behov planterades träd, främst utmed vägar och i anslutning till gårdarnas ekonomiområden.

Parken närmast huvudbyggnaden.

1. Rester av den regelbundna parken

Träden från den regelbundna anläggningen och träden utmed vägarna och i ekonomiområdet är av stort intresse på grund av de tydliga kapsåren som syns i trädens kronansatser. I parkområdet visar dessa spår den ursprungligen tänkta höjden på parkrummets väggar bestående av häckar eller träd, som oftast står i relation till byggnadens fönsterbröstning i övre våningen.

Dessa spår efter regelbunden hamling visar även det nära släktskapet till hamlingsspåren i ekonomiområdets träd. Vid sidan av det parkhistoriska dokumentet utgör träden därmed även ett kulturhistoriskt dokument.

De kvarvarande träden i den regelbundna anläggningen har med säkerhet en ålder på mer än 200 år, max. antagligen 300 år.

Man kan utgå ifrån att lindarna hamlats regelbundet fram till slutet av 1800-talet. Detta borde ha resulterat i smala årsringar (minst 6 st. / cm). Vid början av 1900-talet var radien då teoretiskt 17 cm (diametern 35 cm).

Under 1900-talet har den regelbundna hamlingen upphört vilket medfört en ökad årsringsbredd. Räknar man med 3 årsringar / cm blir tillväxten av radien 33 cm, vilket betyder totalt 50 cm, lika med en stamdiameter på 100 cm.

De träd i parkområdet som har tydliga spår av hamling består av två grupper lindar, varav den ena, norr om den forna huvudbyggnaden, står på plan mark,

Den andra utmed uppfarten till Parkstugan, på sluttande terräng. Av stort dokumentärt värde är hamlingshöjden på den senare gruppen, där hamlingen utförts med en gemensam horisontell linje trots att träden står på olika nivåer.

Även linden norr om Parkstugan har varit hamlad. Jag bedömer att de med god vård, kronavlastning och skyddad mark kan leva i 50 - 100 år till och tillmäter dessa lindar ett stort kulturhistoriskt värde.

2. Rester av landskapsparken

Den idag mest iögonfallande trädvegetationen består av en artrik blandning som planterades för c:a 100 år sedan.

Som värdefullast i detta sortiment kan den stora boken nord-väst om den forna huvudbyggnaden betecknas. Tack vare en växtplats fri från slitage har trädet utvecklats till en imponerande solitär.

Den skyddade och ideala växtplatsen har bidragit till att trädet utvecklats mogna frukter vilka spridits till närbelägna ytor.

Parkhistoriskt värdefulla därutöver är övriga, för området främmande växter, så som bergek, kastanjer och barrväxter.

Ekonomiområdet, vägen till bryggan

Vägen till bryggan med hamlade träd, mur och häck mot nyttoträdgården och ängsmark mot stranden är en väl bevarad enhet.

De kvarvarande hamlade träden har ett högt värde för kulturmiljön i ekonomiområdet kring Långa raden. Miljön upplevs både från land och från sjön.

Det tydliga sambandet mellan lantushållning och hamlade träd, i detta fall askar, lindar och en lönn, gör dessa träd i högsta grad skyddsvärda. (Till detta ämne se *Lövtäckt i Sverige och på Åland* av Håkan Slotte, Agraria 236, SLU 2000).

Allén från söder

Tillfarten till Velamsund sker genom en allé av friväxande lindar (c:a 100 år gamla). Denna allé slutar idag framför grindarna vid uppfarten till den forna huvudbyggnaden.

Från grindarna fortsätter idag en nyplanterad allé utmed uppfarten. För båda alléavsnitten gäller att avsaknaden av kvarvarande träd från en tidigare allé bidrar till uppfattningen att samtliga alléträd består av lindar och att de varit friväxande.

Åtminstone utmed uppfarten borde det ha funnits träd med lägre kronor - antingen hamlade träd, fruktträd eller annan småkronig trädart.

Högre upp, efter Trädgårdsmästarebostaden, upphör allén och vägen mynnar i en oregelbunden plantering.

I övergången står en hamlad poppel som möjligen kan ha planterats under samma tid som lindarna, dvs. för mer än 200 år sedan.

Ekologiska synpunkter:

Floran i parken innehåller en större artrikedom än den potentiella naturliga vegetationen skulle ha haft. Alm, ask, avenbok, bok, ek, lind, lönn och fågelbär räknas enligt ädellövskogslagen till de ädla arterna. I parken återfinns dessa, därtill kastanj, ek, bok och lind i flera arter respektive korsningar. Vegetationen är, i motsats till liknande naturliga områden, glesare på grund av riktad vård. Den innehåller gamla träd med rötangrepp och håligheter.

Bestånd av detta slag återfinns i begränsad omfattning bara i anslutning till herrgårdar och slott. Här finns även en markvegetation med inslag av mera ovanliga örter och lökar. Av erfarenhet kan påstås att även både insekts- och fågellivets artrikedom gynnas av denna miljö. Som nämnts ovan kan området betecknas som skyddat, åtminstone mot motorredskap, vilket gynnat både bokens kondition samt spridningen av bok och markvegetation.

Skötsel aspekter

Områdets kvalitet byggdes upp genom att det har skötts intensivt som park. För att bevara dess särdrag skall busk- och trädbestånden även fortsättningsvis skötas som sådan och skyddas mot igenväxning. Dokumentvärdet av den kvarvarande ursprungliga parkvegetationen är mycket stort (gäller även kvarvarande stubbar). Även med hänsyn till landskapsbilden bör artsammansättningen bevaras och hamlingen kring ekonomiområdet fortsättas respektive utökas till träden på strandängen.

Detta gäller i princip även för lindarna på höjden, åtminstone skall deras kronor avlastas, för att träden skall kunna bevaras under en längre tid. Felaktiga kronförankringar ökar risken avsevärt för grenbrott.

Ersättningen av döda träd får inte omfatta även döende träd i samma grupp eller formation. En återplantering av utgångna träd och buskar på samma plats skall betraktas som nödvändig skötsel och inte som rekonstruktion. Därvid skall även växtens identitet bevaras. Vid ersättning av parklindar från 1600- till 1800- talet beaktas att de är bastarder som kan likna nya sorter som medvetet förökates som namnsorter först under slutet av 1800-talet. Som ersättning av parklindar från tidigare planteringar bör därför det ursprungliga trädet eller ett likåldrigt träd i samma anläggningsdel förökas.

Lidingö 2006-04-27

Klaus Stritzke